

תאריך עדכון : 04/2018

בני אדם ומלאכים

מס' הקורס : 30009/01

המרצה : ד"ר מ. שניידר

סוג הקורס : הרצאה מתוקשב

שנת הלימודים : תשע"ט

סמסטר : ב

היקף שעות : 1 ש"ש

אתר הקורס באינטרנט:

<http://lemida.biu.ac.il>

א. מטרת הקורס (מטרות על / מטרות ספציפיות):

מטרת הקורס – ללמוד על תפיסות שונות על אודות המלאכים, שליחי האל, בני פמלייתו המתווכים בין עולם העליון לבין עולמנו. תולדותיו של הרעיון הזה, שהיה שכרוך לעתית קרובות במתחים ופולמוסים תיאולוגיים עזים, מלמד רבות על התפתחותה של המחשבה הדתית ביהדות.

ב. תוכן הקורס: (רציונל, נושאים)

הקורס יתן סקירה היסטורית של תפיסות שונות על אודות המלאכים למן המקרא דרך הספרות הבית השני ותקופת חז"ל עד לפילוסופיה וקבלה בימי הביניים. נעסוק בסוגיות שונות בתפיסות המלאכים ובמיוחד בשאלה יחסם בינם לבין בני אדם. נדבר על פולמוסים פנים-דתיים ובין-דתיים בסוגיות הללו.

מהלך השיעורים: (שיטות ההוראה, שימוש בטכנולוגיה, מרצים אורחים)

במרכז השיעור תעמוד קריאה מודרכת של המקורות. לפני הקריאה תנתן הרצאת מבוא לטקסט או לקבוצת הטקסים – תיאור הרקע ההיסטורי והנושאים העיקריים. לאחר קריאת הטקסט ודיון ברעיונות העולים מתוכו, תנתן סיכום – מקומו של המקור בתמונה הכללית של המיסטיקה היהודית. כל המקורות ורוב חומר לקריאת חובה יהיו נגישים דרך אתר הקורס, וכן חלק ניכר מן החומר המומלץ.

תכנית הוראה מפורטת לכל השיעורים:

מס' שיעור	נושא השיעור	קריאה נדרשת
1	מבוא. מונותאיזם ומלאכים. מי צריך את המלאכים? בין תיאולוגיה לדמיון דתי. מלאכים במקרא. תורת המלאכים ומאבק נגד אלילות. תפיסות שונות ותמורות ביחס למלאכים במקרא.	קויפמן, יחזקאל, תולדות האמונה הישראלית, ב, 417-435 קריאה נוספת: אמונת אלים בישראל: אלכסנדר רופא. האמונה במלאכים במקרא, 30-63 'מלאך', מיכאל מך, מחקרים בתורת המלאכים

		(אנגלולוגיה) היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית, תל-אביב 1986, 31-41
2	פמליא של מעלה; בני אלוהים, קדושים, צבא השמים, שרי האומות.	קריאה נוספת: 'פמליא של מעלה', מיכאל מך, מחקרים בתורת המלאכים, 20-31
3		
4	מלאכים בסיפורי האבות	קטעים מן המקרא, ג ספר בראשית, מפרשים מסורתיים וביקורתיים מרדכי ברויאר, פרקי בראשית
5	מלאך-י' והתגלות. "כי שמי בקברו": מלאך ביציאת מצרים	קטעים מן המקרא, ד
6	"ויבוא גם השטן בתוכם": דמות השטן במקרא.	קטעים מן המקרא, ה
7	כרובים ושרפים	קטעים מן המקרא, ו
8	"שמות מלאכים עלו מבבל". מלאכים בספרי המקרא המאוחרים.	
9	מלאכים בספרות אפוקליפטית. מה זאת אפוקליפטיקה? מרד המלאכים ומקור הרוע לפי ספר חנוך א'.	בראשית, ה:יח-כד, ו:א-ה מבוא א' כהנא לחנוך א', חנוך א', פרקים ו-יד ספר חנוך האתיופי, תר' א' כהנא וי' פייטלוביץ (מתוך אברהם כהנא, הספרים החיצונים) חנוך א' וחנוך ב', מהדורת א"ש הרטום תרגום האנגלי של אייזקס מתוך Charlesworth, The Old Testament Pseudepigrapha חנוך א', פרקים לז-מ, סא-סב, עא
10	אדם עולה למרום: יחסי חנוך ומלאכים בספרות החנוכית. הפיכת חנוך למלאך.	
11	מלאכים במגילות ים המלח: מלכיצדק – כוהן, מלך, מלאך, אלוהות? תפילה משותפת של מלאכים ובני אדם	פשר מלכיצדק סרך שירות עולת השבת
12	אנגלולוגיה יהודית בנצרות, גנוסטיציזם ואסלאם דיון על טיבם של המלאכים ב'דיאלוג עם טריפון היהודי' של יוסטינוס מרטיר	דיאלוג עם טריפון היהודי, תרגם מיוונית והוסיף מבוא וקומנטר דוד רוקח שלמה פינס, האל, הכבוד והמלאכים לפי שיטה תיאולוגית של המאה השנייה לספירה, מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ו (תשמז), 1-14
13	דמוניזציה של המלאכים בגנוסטיציזם. אנגלולוגיה מוסלמית	אלכסנדר אלטמן, "הרקע הגנוסטי שבאגדות על אדם הראשון", פנים של יהדות (1983)

דרישות קדם

אין

חובות / דרישות / מטלות

נוכחות, מבחן בסוף שנה

מקורות

א' ש' הרטום, הספרים החיצונים / מפרשים פרוש חדש בצרוף מבואות, תל אביב תשי"ט.
 אברהם כהנא, הספרים החיצונים : לתורה, לנביאים לכתובים ושאר ספרים חצונים / בשני כרכים, עם מבואות
 ופירושים, ערוכים בהשתתפות כמה למדנים, ע"י אברהם כהנא, תל אביב תשט"ז.
 איזנשטיין, יהודה דוד. אוצר מדרשים: בית עקד למאתים מדרשים קטנים ואגדות ומעשיות בסדר אלפא ביתא .
 והקדמה כללית, ניו יארק : י.א. גראסמאן, תשט"ז.
 הררי, יובל. חרבא דמשה : מהדורה חדשה ומחקר, ירושלים תשנ"ז.
 ורטהימר, שלמה אהרן. בתי מדרשות: עשרים וחמשה מדרשי חז"ל על פי כתבי יד מגניזת ירושלים ומצרים, עם
 מבואות הערות וציורים, ירושלים : הוצאת כתב וספר (ע"י הוצאת מס), תש"ם.
 מוסאיוב, שלמה. מרכבה שלמה, ירושלים תרפ"ב.
 מרגליות, מרדכי. ספר הרזים: ספר כשפים מתקופת התלמוד, ידיעות אחרונות ירושלים תשכ"ז.
 שפר, פטר. סינופסיס לספרות ההיכלות / בהשתתפותם של מרגרטה שליטר
 והנס גיאורג פון מוטיוס, טיובינגן תשמא
 שפרה, ש. וקליין, יעקב. בימים הרחוקים ההם, אנתולוגיה משירת מזרח הקדום, תל-אביב תשנ"ז
 Charlesworth, James H. (ed.) The Old Testament Pseudepigrapha, vol. 1-2, Garden City
 1983-1985
 Odeberg, Hugo. 3Enoch or Hebrew Book of Enoch, New York 1973

אנציקלופדיות ומילונים:
 האנציקלופדיה העברית,
 Encyclopedia Judaica
 אנציקלופדיה מקראית
 Anchor Bible Dictionary
 Jewish Encyclopedia
 Dictionary of Deities and Demons in the Bible

מחקרים

ספרים
 אורבך, אפרים א. חז"ל. פרקי אמונות ודעות
 אידל, משה. עולם המלאכים. בין התגלות להתעלות.
 דימנט, דבורה "מלאכים שחטאו" במגילות מדבר יהודה ובספרים החיצוניים הקרובים להן. ירושלים תשל"ד
 מך, מיכאל מחקרים בתורת המלאכים (אנגלולוגיה) היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית, תל-אביב 1986
 מרגליות, ראובן. מלאכי עליון, המוזכרים בתלמוד בבלי וירושלמי, בכל המדרשים, זהר ותקונים, תרגומים
 וילקוטים, עם ציונים לספרי קודש של הקבלה. מהד' שניה מתוקנת עם הוספות ירושלים : מוסד הרב קוק,
 תשכ"ד 1964
 קויפמן, יחזקאל, תולדות האמונה הישראלית,
 רופא, אלכסנדר. האמונה במלאכים בישראל בתקופת בית ראשון לאור מסורות מקראיות 1969
 רופא, אלכסנדר. האמונה במלאכים במקרא וזיקתה של אמונה זו לאמונת האלים בעם ישראל ובסביבתו, על
 רקע ההתנגדות לאמונה במלאכים בישראל מהושע הנביא ועד הצדוקים; התחלופיה של תחיית האמונה
 במלאכים במוצאי התקופה מקראית. ירושלים: מקור, תשל"ט
 מרגליות, ראובן. מלאכי עליון : המוזכרים בתלמוד בבלי וירושלמי, בכל המדרשים, זהר ותקונים, תרגומים
 וילקוטים, עם ציונים לספרי קודש של הקבלה / ירושלים : מוסד הרב קוק, (תשכ"ד).
 זקוביץ, יאיר. הספר הקטן על טבע המלאכים / אור יהודה : דביר, תש"ע 2010.
 מאמרים
 אבישור, יצחק. סיפור ביקור המלאכים אצל אברהם (בראשית י"ח, א-טז) ומקבילו בספרות אוגרית (2 אקהת
 V: 4-31). בית מקרא 32, ב (תשמז) 168-177
 אהוביה, אברהם . וימצאה מלאך ה' על עין המים במדבר (בראשית ט"ז, ח) . בית מקרא 39, א (תשנד) 71-
 74
 אזולוס, יעקב. "מלאך" כשליח בשר ודם ו"מלאך" כשליח האל שאינו בשר ודם בתרגומים הארמיים לתורה -
 עיון בדרכי תרגום . בית מקרא 49, ד (תסד) 201-217
 אזולוס, יעקב. אימתי נבראו המלאכים? על-פי התרגומים הארמיים לתורה. בית מקרא 50, א (תסה) 74-
 80
 אחיטוב, שמואל. פני ה',

- אידל, משה : עולם המלאכים בדמות האדם. "מחקרים בקבלה מוגשים לישעיה תשבי במלאת לו 75 שנים": . מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ג,א-ב (תשמד) 1-66
- אלוני, שיר . "וייקחו להם כנפיים ויעופו"; על ההתפתחות האיקונוגרפית של דמות המלאך המכונף באמנות היהודית ובאמנות הנוצרית הקדומות . היה היה 4 (תשסה) 60-89
- אליאור, רחל . מיסטיקה מאגיה ואנגלולוגיה - תורת המלאכים בספרות ההיכלות . מנחה לשרה (תשנד) 15-56
- אמיר, אברהם. ר' יהושע בן לוי וקשריו עם אליהו הנביא, ר' שמעון בר יוחאי ומלאך המוות . קעמ"י 10, ג 1 (תשנ) 141-146
- בר-אילן, מאיר הערות למחזור בענייני מלאכים. אור המזרח לה,א (תשמז) 7-12
- בר-אילן, מאיר מאמר ביקורת על ספרה של רחל אליאור, "מקדש ומרכבה, כוהנים ומלאכים, היכל והיכלות במיסטיקה היהודית הקדומה" (תשסג) . מועד יד (תשסד) 114-131
- בר-אילן, מאיר שמות של מלאכים . ואלה שמות [1] (תשנז) לג-מח
- ברזלי, גבריאלי. מלאכים בבריאת העולם - בין פרשנות לפולמוס . עין טובה (תשנט) 463-475
- גרינולד, א', 'שירת המלאכים, ה"קדושה" ובעיית חיבורה של ספרות ההיכלות', פרקים בתולדות ירושלים בימי בית שני - ספר זכרון לאברהם שליט (בעריכת א' אופנהיימר, א' רפפורט ומ' שטרן), ירושלים תשמ"א, עמ' 481-459
- דימנט, דבורה. בני שמים - תורת המלאכים בספר היובלים לאור כתבי עדת קומראן. מנחה לשרה (תשנד) 97-118
- דן, יוסף . "ספר מלאכים" לר' יהודה החסיד דעת 3/2 (תשלח-תשלט) 99-120
- דנציגר, תומר . "והנה אנכי שלח מלאך לפניך" - מהות המלאך . מעליות כג (תשסב) 139-150
- לאו, בנימין . "התכבדו מכובדים"; על הלכה, קבלה ותודעה דתית. גרנות [1] (תשסא) 25-37
- מך, מיכאל . קדושים-מלאכים; האל והליטורגיה השמימית . משואות (תשנד) 298-310
- ניצן, בלהה . תיאורי המרכבה ב-Q4 ברכות [Q286-4Q2904] קעמ"י 11, א (תשנד) 87-94
- ענבר, משה . "הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנת". בית מקרא 38, א (תשנג) 83-90
- פלוסר, דוד . "לא על ידי מלאך, טורי ישרון, כט תשלב 18-21
- פרנקל, יונה . מעשה מרכבה ומלאכים. סיפור האגדה - אחדות של תוכן וצורה (2001) 317-345
- צורף, אפרים . הכרובים בקדמוניות ובמשנתו של י' קויפמן ז"ל . בית מקרא יא,ג (תשכו) 59-88
- קוסמן, אדמיאל . סיפור האגדה על המאבק בין האדם למלאכים על קריאת השמות לבעלי החיים בנוסח אלדד הדני . מועד יג (תשסג) 79-88
- רזנברג, שלום שירת המלאכים; ההומניזם התיאולוגי על-פי חז"ל אקדמות ה (תשנח) 25-34
- רופא, אלכסנדר . "המלאך" בקהלת ה, ה לאור נוסחת יכוח חכמתית. ארץ-ישראל יד (תשלח) 105-109
- רופא, אלכסנדר . הבעל, הנביא והמלאך (מל"ב פרק א); עיון בתולדות הספרות והאמונה במקרא. באר-שבע א (תשלג) 222-230
- רחמן, יוספה. הסיפור על סדום ועמורה בראי הפרשנות המסורתית . המקרא בראי מפרשיו (תשנד) 463-484
- שוניר, יונתן. "מלאכים" בתרגומי המקרא הארמיים והפשיטתא. ספר מאיר ולנשטיין (תשלט) 269-279
- שורצבאום, חיים . קוצר ראותו של מלאך המוות; לחקר המקורות היהודיים והאיסלאמיים של הטיפוס הסיפורי אארנה-תומפסון 795 . מחקרי המרכז לחקר הפולקלור א (תשל) 323-337
- שניידר, מיכאל. חנוך תופר המנעלים והמסורת המוסלמית. קבלה 6 (תשסא) 287-319
- שפר, פטר . תחרות בין מלאך לאדם ב"תפילת יוסף" החיצונית ובספרות חז"ל . קעמ"י ו,ג (תשלז) 511-515
- שקד, שאול . חזונות יהודיים ואיראניים בתקופת התלמוד היהודים בעולם ההלניסטי והרומי (תשנו) 467-486
- נוי, דב : "שלוחי מלאך המוות" (א"ת 335) במסורת-העם התימנית . ארחות תימן (תשמד) 265-281

ספרי הלימוד (textbooks) וספרי עזר נוספים: חומר מחייב למבחנים: ראו באתר הקורס